

Migration och socialt medborgarskap

Aleksandra Ålund

The self-archived postprint version of this journal article is available at Linköping University Institutional Repository (DiVA):

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-38992>

N.B.: When citing this work, cite the original publication.

Ålund, A., (2007), Migration och socialt medborgarskap, *Nordisk sosialt arbeid*, 7(4), 280-294.

Original publication available at:

https://www.idunn.no/nsa/2007/04/migration_och_socialt_medborgarskap

Copyright: The Author

Publisher: [Universitetsforlaget AS, Oslo](#)

Migration och socialt medborgarskap

.se .fi .is
.dk .no

ALEKSANDRA ÅLUND
Professor, Tema Etnicitet, Institution för samhälls- och välfärdsstudie
Linköpings Universitet
aleal@isv.liu.se

Dagens Europa präglas av olika dilemman¹ kring frågor om medborgarskap, kultur och etnicitet, som alla hänger samman med både arbetskraftsmigration – som förmodligen åter ökar – och flyktingmigration, från öst till väst och från syd till nord. Vi lever verkligen i en tid som präglas av internationell migration och andra aspekter av en globaliserad värld. Globalisering har fått ”nära” och ”fjärran” att flätas samman och mänskliga kontaktnät att vidgas och förtätas (jfr Giddens 1991). Globalisering är i både kulturell och ekonomisk mening en nyckelterm om man vill förstå dagens snabbt växande befolkningsrörelser. Den handlar – utöver andra aspekter – om olika typer av internationell migration, invandring och medborgarskapets betydelse för människor som genom sin flyttning förenar olika delar av världen. Detta leder oss till aktuella ämnen som transnationella gemenskaper och diasporafolk.

Ekonomisk och kulturell globalisering har skapat nya utmaningar. Frågor om etnicitet och etniska relationer har blivit aktuella än någonsin, liksom spörsmål om mångkulturalism, nationalism och rasism. Sådant har blivit centrala angelägenheter för samhället och satt etnicitet i fokus för offentlig debatt och politik.

Identitet, språk och kultur har blivit särskilt viktiga frågor i samband med offentlig debatt om etniska relationer och social integration – utan att i tillräckligt grad uppmärksamma förbindelser mellan kulturella med sociala villkor i det multietniska och multikulturella samhället. Dagens mångetniska och mångkulturella samhälle har i hög grad kommit att kännetecknas av en rangordning längs etniska linjer liksom av urban segregering och social marginalisering, särskilt synligt i storstäderna. Dessa tendenser har bidragit till att det hos oss har uppstått två slags medborgare: svenskar och *invandrare*.

Globala immigranter har ibland kallats de ”nya heloterna” eller nya slavar (Cohen 1987) och kan exemplifieras med den samtida utvecklingen som präglas av växande skaror av olika sorters papperslösa även kallade illegala invandrare liksom av hembiträden och barnflickor som utan några juridiska rättigheter tvingas emigrera i tusental från tredje världen till rika familjer i USA, Hongkong, Europa etc. Allt detta pekar på betydelsen av medborgerliga villkor för dagens migranter.

Sociologen John Rex har påpekat att erkännandet av kulturell mångfald måste kopplas till lika möjligheter avseende socialt rättvisa. Det finns annars risk att det uppstår en form av mångkulturalism som osynliggör det sociala medborgarskapet (Rex 2004). I linje därmed kan mångkulturell variation reduceras till att bara betyda erkännandet att befolkningen innehåller många som synbart avviker i fysiskt utseende och kultur. Detta, hävdar Rex, behöver inte medföra att dessa minoriteter tilldelas mer omfattande sociala rättigheter och kan rentav förenas med föreställningen att vissa kulturer är överlägsna andra.

Den typen av resonemang belyser problem – som nu uppträder i både politik, medier och forskning i såväl Sverige såväl som övriga EU – i anslutning till ett slags kulturell motreaktion och ett förnyat intresse för hur ”avvikande” kulturer kan integreras i ”vårt” samhälle via fokusering på kultur- eller civilisationskrockar till islams roll i detta sammanhang. Det finns idag knappast någon svensk institution som inte har ett skrivet mångfaldsprogram. Mångfald signalerar att Sverige är både mångkulturellt och mångskiftande. Samtidigt är det multikulturella Sverige präglade av samma typer av paradoxer i dag som på 1970- och 1980-talet och Sverige i dag kan karakteriseras som ett i många avseende etniskt delat samhälle².

Det har skett en rörelse bort från de berömda politiska visioner om ”jämlighet”, ”valfrihet” och ”samarbete” som i mitten av 1970-talet präglade Sveriges uttalade egalitära, mångkulturella ideologi, som flätade samman frågor om kultur och socialt medborgarskap. I Sverige liksom i övriga EU sammanhänger denna ”kulturella

(åter)vändning” med en nedbrytning av välfärdsstaten och kommer, särskilt efter den 11 september 2001, till uttryck som ett slags kulturpanik gentemot islam.

Diskussionerna om sociala medborgarrättigheter för (det förväntade inflödet av) arbetskraftsinvandrare från EU:s nya medlemsstater – liksom för mer eller mindre legala eller reguljära immigranter från utomeuropeiska länder – och den framväxande *kulturpaniken* måste ses i detta ljus: den sociala välfärdens omvandling och övergången till en nyliberal politik för hanteringen av *kulturell* mångfald.

Jag tänker nedan reflektera över dessa frågor i samband med en diskussion om frågorna socialt medborgarskap, internationell migration, social utestängning och kategorisering av nya etniska minoriteter som *invandrare*, som kulturellt ”andra” och skiljandet mellan kulturellt och socialt. Flertalet av mina argument tar upp konkreta förhållandena och debatten i Sverige som i förlängningen omfattar reflektioner över liknande utveckling inom den Europeiska Unionen.

Det mångkulturella samhällets etniska differentiering och medborgarskap

De sociala skillnaderna har blivit påtagliga i det globala ”mångkulturella” samhället. Den sociala splittringens kulturella dimensioner borde prioriteras i forskningen om invandring och etniska relationer. Fattigdomens utbredning och välfärdsstatens förändring flätas samman med kultur- och identitetsprocesser³. De senare hänger samman med etnicitet, som kan definieras som ”socialt implicerade kulturella former” (Turner 1995:421).

Etnicitet associeras alltmer med skiftande villkor för samhälleligt medborgarskap när det gäller sociala rättigheter, politiskt deltagande och andra aspekter av medborgarskapstatus och -villkor. Frågorna ”inkludering” och ”utestängning” är här centrala. En omfattande internationell debatt bland samhällsvetare har understrukt medborgarskapets centrala betydelse. Medborgarskapet definierar individens relation till staten och grundvillkoren för att nå en ställning i samhället. Dit hör såväl formellt juridiska och kulturellt-ideologiska som substantiellt materiella aspekter i form av reella möjligheter för politiskt deltagande, socialt medlemskap, kulturellt förverkligande och ekonomisk medverkan. Hur ett samhälle definierar medborgarrättigheter juridiskt-politiskt och skapar förutsättningar för deras praktiska realisering i social, politisk och kulturell mening är avgörande för utvecklandet av en mångkulturell förståelse som kan överbrygga de etniska delningarna i det moderna samhället. Begreppet medborgarskap är centralt för dagens diskussion om det mångnationella och mångkulturella EU:s framtid. Nya termer som ”transnationellt” och ”postnationellt” medborgarskap pekar på nya frågor, inte minst beträffande det nationella medborgarskapets förändrade betydelse i juridisk, politisk och kulturell mening. Vi måste i allt högre grad förhålla oss till de uppenbara problem som vi idag står inför när det gäller den sociala utestängningen av stora grupper EU-medborgare.

Socialt medborgarskap och globaliseringens olika uttryck

Det moderna samhällets ojämna utveckling, med dess polariserade fördelning av resurser och av ekonomisk och politisk makt, skapar globala, nationella och lokala hierarkier. Dessa är inneslutna i och formar samtidigt processer som berör migration, segregation och sociala konflikter.

En viktig aspekt av globaliseringen är det transnationella företagandet och den därmed sammanhängande nya arbetsdelningen. Det nationsövergripande företagandet sammanhänger i sin tur med uppkomsten av diverse tjänstesektorer och rekryteringen av specialister inom olika områden: akademiskt utbildade inom allt från hårdvara till programvara, forskning, industriell drift och tjänster av skilda slag. Många av tjänstesektorns specialister verkar vara invandrare, och sociala utstötnings- och marginaliseringsprocesser tycks medverka till att hålla dem kvar på lägre nivåer. ”Mer eller mindre permanent hög arbetslöshet driver ett växande antal invandrare till att bli företagare” (Kloosterman, van der Leun & Rath 1998:249). De forskningsbyråer och IT-imperier som växer fram i dagens metropoler kräver sådana ”mångkulturella” miljöer för underhållning och service, en ny, globaliserad stadsmiljö som ofta även bildar en polariserad värld av fattiga och rika, legala och illegala invandrare, innefattade och utstängda.

Globaliseringens mångahanda uttryck kan beskrivas som tendenser till ekonomisk polarisering och en framväxt av sociala skillnader (Sassen 1998). Den globala ekonomins effekter finns koncentrerade i den mångetniska staden och tar sig uttryck i en ny centralitets- och marginalitetsgeografi. Denna nya ”geografi är resultatet av den ekonomiska tillväxtens nuvarande former” (Sassen 1992:2), där globala processer manifesteras som att ekonomisk makt och ekonomiskt inflytande koncentreras till mäktiga affärscentra med internationella förgreningar. Processens avigsida är framväxten av urbana låginkomstområden som, när de undanhålls olika resurser, gynnar utvecklandet av marginalitet och på längre sikt reproducerar befintliga skillnader.

Medan den dominerande forskningen om globalisering tenderar att fokuseras på uppkomsten av nya välutbildade eliter har den senare aspekten – internationaliseringen av en låginkomstsektor av kropps- och servicearbete som främst får sin ekonomiska dynamik genom invandring – inte fått samma uppmärksamhet. Den ekonomiska maktkoncentrationen till nya globala centra har som sin motpol utarmningen av diverse marginaliserade periferier, stads- och landsbygdsområden (Sassen 1996:3).

Om globalisering uppfattas på detta sätt, som ett komplex av processer som ger lokal konkretion åt det globala, klagörs också tendenserna till ökad komplexitet och polarisering på dagens internationella arbetsmarknad. Fattigdom och utstötning finns sida vid sida med rikedom och makt. Arbetsmarknadens polarisering bildar grunden för en ny ekonomisk regim som står för grundläggande aspekter av globaliseringen.

Den globala stadens sociala splittring och den urbana ekonomins uppdelning vittnar följaktligen om ”en högavlönad arbetskrafts expansion...som i sista hand förutsätter tillgången på en stor mängd lågavlönade arbetare” (Sassen 1996:5). Denna nya ekonomi och dess geografiska struktur med centrum och periferi har gjort att det uppstått en ny ojämlikhetsdynamik. Ur detta perspektiv utgör staden en strategisk terräng för en hel rad konflikter och motstånd.

Denna utveckling är märkbar även i Sverige, inte minst när det handlar om det etniska företagandets villkor (Ålund 2003) samt när det gäller framväxt av sociala rörelser för social inkludering på lika villkor⁴. Olika studier berättar om en växande klyfta mellan svenskar och invandrare när det gäller både bostad och arbete⁵. Invandrarna drabbades mycket hårdare än de etniska svenskarna av 1990-talets ekonomiska kris och arbetslöshet (Ålund 1997), med efterverkningar som tydligt märks i dagens urbana miljöer och i områden med stor invandrad befolkning. Denna utveckling påverkar inte minst ungdomarnas (uppväxt-)villkor⁶.

Olika svenska studier tyder på att etnisk tillhörighet har blivit avgörande för möjligheterna att få arbete⁷

Mot en ny etnisk underklass?

Frågorna om invandring och etnicitet har sedan 1980-talet väckt ökat intresse bland forskare som är med i diskussionen om social utestängning. Särskild betydelse för den svenska debatten har studier av Carl-Ulrik Schierup, som i ett antal bidrag⁸ kopplat frågan om social utestängning till medborgarskapets villkor. Schierup refererar till Ralf Dahrendorfs (1985) viktiga bidrag till den europeiska diskussionen om medborgarskap. Dahrendorf varnar för bildandet av en ny, stor och socialt marginaliserad västeuropeisk ”underklass”, en som har en stor andel invandrare och etniska minoriteter med invandrarbakgrund. Dahrendorf hävdar att grunden för dessa tendenser är den omstrukturering av ekonomin, som i kombination med välfärdsstatens reträtt har försiggått sedan mitten av 1970-talet och lett till att vissa befolkningsgrupper blivit definitivt ”utestängda” från de formella medborgarrättigheter som skrevs in i efterkrigstidens nationella samhällsfördrag. Man kan i detta perspektiv tala om ett slags ”social utestängning” från fullt medborgarskap, från ett helt spektrum av rättigheter som åtföljer den status som det formella medborgarskapet ger.

Det här tillämpade medborgarskapsbegreppet är det som T.H. Marshall utvecklade i sitt klassiska arbete *Citizenship and Social Class* (Marshall [1950] 1992). Marshalls medborgarskapsbegrepp och samhällsteori bildar grund för en stor del av samhällsvetenskapens nyare empiriska studier och teoretiska diskussioner om medborgarskapsfrågor.

Medborgarskap ”är en status som tilldelas dem som är fullvärdiga medlemmar av ett samhälle” (Marshall 1992:84), en status och ett medlemskap baserat på jämlikhet ifråga om rättigheter och skyldigheter. Utöver formaliserade rättigheter och skyldig-

heter finns det mer substantiella aspekter av det sociala medborgarskapet (Brubaker 1992) som hänger nära samman med möjligheter och begränsningar, och som är särskilt viktiga när det gäller villkoren för deltagande på arbetsmarknaden. Motsatt utbildningen finns det ingen författningsmässigt garanterad rätt till arbete i västliga välfärdsstater. Marshall utgår från tanken att medborgarskapet hänger samman med statsmaktens sätt att övervinna sociala klasskillnader och infoga icke-integrerade befolkningssegment. I utvecklade västerländska välfärdsstater spelar offentliga insatser en avgörande roll för att strukturera tillgången på utbildning och arbete och påverkar därmed det sociala medborgarskapets karaktär. Det är i detta sammanhang som Marshalls medborgarskapsteori har ”återupptäckts” i dagens forskning om etnicitet och invandras sociala utestängning/inneslutning.

Omfattande forskning tyder på att etnicitet, vid sidan av klass, har blivit ”en central skiljelinje” (Faist 1995:17) och påvisat tendenser till växande skillnader mellan majoriteter och invandrade etniska minoriteter i tillgången till arbete, bostad, utbildning, politiskt deltagande etc. i västerländska välfärdsstater. Detta gäller till mycket stor del även i Sverige. Tendenserna har satts i samband med risken för uppkomsten av en underklass om man inte lyckas integrera invandrarna i det sociala medborgarskapet. Termen ”underklass”, som uppstod i 1970- och 1980-talets forskning om svarta stadsdelar i USA (Wilson 1987), syftar på en social kategori av personer som varit ”permanent och mångsidigt åsidosatta när det gäller utbildning, arbete och socialt utbyte” (Faist 1995:23).

Aktuell forskning har tagit upp likheter mellan USA och Europa ifråga om risken för att det skall uppstå en underklass⁹. Det har emellertid också hävdats, att medan någon underklass inte uppstått i den första generationen av arbetskraftsinvandrare till Europa, har den sociala integrationen av andra generationens invandrare stött på stora svårigheter i utbildningssfären, arbetslivet och identitetsprocesserna¹⁰. Som David Drew (1995:178) påpekat för Storbritanniens del ”får nya invandrare och tidigare invandras barn mestadels hålla sig till samma områden och sektorer av ekonomin ... som svarar mot de tidigare invandrararnas utsatta och föga attraktiva position”.

Drew hävdar att etniska minoriteters ungdomar har svårare än deras vita kamrater att få jobb, samtidigt som empiriska resultat i ett antal studier vittnar om deras starka motivation att komma någonstans genom utbildningsprestationer. Att etniska minoriteters ungdomar ses som ”lågpresterande” kan leda till en situation där social differentiering och etnisk segregation definieras som självförvållade. Fokus förskjuts från sociala villkor till etniska och kulturella traditioner, och de sociala skillnadernas realiteter och konsekvenser osynliggörs. Invandrarungdomarnas ”misslyckande”, deras utestängning och förmenta lågprestation i skolan ses som orsakade av deras kulturella bakgrund. Uppkomsten av ett etniskt delat samhälle kan lätt bli följd. Vi ser dessa tendenser i det svenska samhället.

Den etniska arbetsdelningen: exemplet Sverige

I Sverige ges nu större uppmärksamhet åt den växande arbetslösheten, den sociala marginaliseringen, bristen på politiskt deltagande och den urbana segregationen bland invandrade etniska minoriteter.

Den svenska välfärdsstatens förändring sedan 1980-talet har åtföljts av en social utestängning av ”invandrare”, bostadssegregation i storstäderna och uppkomsten av en etniskt delad arbetsmarknad, vilket Carl Ulrik Schierup och Sven Paulson (1994) betecknat som *arbetets etniska delning*. Polariseringen och framväxten av ett delat samhälle tycks ha accelererat på 1990-talet. Under det årtiondet sjönk invandrarnas sysselsättningsgrad drastiskt och arbetslösheten ökade starkt.

Det finns anledning till engagerade reflektioner över tendenserna i den svenska hanteringen av ”kulturell mångfald”. I Sverige är kulturell mångfald den stora frågan – och inte sällan det anförda problemet vid kulturrockar, medan en ”strukturell” pluralism är ett uppenbart socialt problem. Sambandet mellan strukturellt och kulturellt är mindre påtalat¹¹ eller tydliggjort i den offentliga debatten. Det kulturella tycks nu mer uppfattas som problem än som den tillgång - som det ofta talas om i olika mångfaldsprogram – i Sverige och i övriga EU.

Åter till identitet och kultur

Liksom under 1980-, 1990 ser vi under 2000-talet hur begrepp som identitet och kultur upprätthåller sin aktualitet i både den populära och den akademiska debatten. Framfarten av detta intresse har många källor: Östeuropas ideologiska och territoriella omvandling, EU:s konstituering/expansion, internationell migration, invandring och social integration, med mera. Det har ofta påpekats att upplösningen av nära sociala band och sönderdelningen av klassers och nationers mer eller mindre homogena identiteter och ideologier har skapat osäkerhet och kriser i västvärlden. Kultur har i stället blivit en universell ideologisk kategori i den politiska kampen, ett oundgängligt verktyg för den tekniskt-vetenskapliga hanteringen och organiseringen av skillnader, en allmänt snusförnuftig, populär kliché som framhäver den ”kulturella tillhörigheten” som en ”naturlig” rättighet. I dagens värld har sökandet efter rötter brett ut sig – från nya sociala rörelser till byggandet av nya nationalstater, från identitetspolitik till nationell kultur.

En sorts kulturpanik tycks har spritts medan den sociala osäkerheten brett ut sig över världen. Denna i grunden sociala kris har lett till dyrkan av det kulturella inte minst i relation till nation och det nationella och i kontext av debatter om problem förbundna med social integration och politisk reglering av invandring. Huvudtanken i dessa sammanhang (politiska som i till exempel Danmark, massmediala och i delar av forskningen) handlar om att den ”importerade” kulturella mångfalden uppfattas som hotfull av många människor i den fria, jämställda och demokratiska västvärlden¹². Huvuddelen av den typen av argument kännetecknas av att kulturen fokuseras och

stereotypt kategoriseras, medan migrationens och medborgarskapets sociala dimensioner och dess förbindelser med kulturens uttryck tenderar att hamna i skymundan. Jag skall i det följande reflektera över denna utveckling med fokus på dess betydelse för socialt medborgarskap och ytterst socialt exkludering av invandrade etniska minoriteter.

”Massinvandring av främmande kulturer”

Samtida EU uppmärksamhet riktas i stor utsträckning på reglering av invandring, understödd av skilda hotbilder av massinvandring, ökad kriminalitet, kulturell och politisk fundamentalism, kulturkonflikter osv. Dessa har blivit både relaterade till säkerhetsfrågor, hot mot ”vår” demokrati, liksom dess värdegrunder och praktiker. En rad frågor anmäler sig emellertid i relation till hotbilden och ”massinvandring” av ”främmande” kulturer. Vilka är de kulturellt annorlunda innanför den fria världens gränser? I vilken grad är de ”fria samhällena” verkligen kulturellt enade kring en gemensam värdekärna som står emot ”minoritetskulturernas” kontrasterande kulturella värderingar? I sammanhanget tycks dessa minoriteter huvudsakligen vanligen komma från kulturella världar som inte erkänner de värden och institutioner som präglar vårt demokratiska och jämställda samhälle, så som det vanligen kvalificeras i inte minst massmediala sammanhang med fokus till ex debatten om hedersvåld i Sverige och i Norden.

Multikulturalism och genus

Frågor om ”mångfaldens” (tillåtna) kulturella yttringar (och gränser) har en *implicit* fokus på nya etniska minoriteter eller mer exakt främst muslimer som en fara och som en form av hotande gruppkultur. Vi kan till ex illustrera hur delar av feministisk forskning understödjer denna syn med argumentation av det slag som har framförts av till exempel S.M. Okin i hennes bok *Is multiculturalism bad for women?* Denna argumentation skiljer sig dramatiskt från bidrag från andra framträdande feminister som inte minst i frågan om mångfald, kultur, etnicitet och medborgarskap fört fram betydelsen av sociala villkor för framväxt av *multi* i både strukturell, medborgerlig och kulturell mening liksom betydelsen av samspel mellan olika maktdimensioner i kontext av genusrelationer¹³.

Överfokusering av kulturkollisioner som hot mot, inte bara jämställdheten mellan könen utan också mot de centrala demokratiska värden i det fria samhället som baseras på (en förment) konsensus och enhet (till synes utan klass- och könskonflikter), som hos till ex S.M. Okin, för tankarna till olika scenarier om civilisationskrockar till följd av omfattande invandring, vilka kan karakteriseras som kulturalistiska scenarier. Dessa vädjar vanligen till populistiska känslor och grupper. I dagens Europa med dess växande sociala utestängning utmed etniska linjer bör en seriös analys av kultur, identitet och inte minst genusrelationer relateras till beskurna villkor i det sociala medbor-

garskapet som präglar både identitet och kultur men även organisering och motstånd bland invandrade etniska minoriteter.

Multikulturalism som kulturalism

Kulturalism kan preciseras som en tendens att betrakta kulturella identiteter som givna och oföränderliga, och som särskilt i invandrarsammanhang hörande samman med importerad kulturbaggage. Medan avvikande kulturella särdrag överfokuseras med adress till de Andra framställs ”vi” som tillhörande homogena, konfliktfria och överlägsna kulturen (”vår” kultur i singularis). Kulturalism blottar dilemman och oklarheter i dagens mångkulturella samhälle som är hierarkiskt strukturerat efter etnicitet, klass, genus med tillhörande uppgörelser och konflikter.

Den diskursiva kärna som förenar olika utestängande praktiker i så gott som hela det *mångkulturella* EU är ofta en kulturell rationalisering av sociala spänningar som regleras och kontrolleras genom normalitetsdefinitioner. Den allmänna tendensen i vardagliga, massmediala, politiska osv. sammanhang är att problematisera medlemmar av etniska grupper – inte minst ”manliga invandrare”, familjer och relationer mellan generationer – som belastade med efterblivna traditioner som skapar skillnader och konflikter i relation till en stipulerad normalitet. Därmed tenderar ett mångetniskt samhälles sociala realiteter att förstås i förenklade kulturellrelaterade termer.

Kulturisering – en kulturellrelaterad överslätning av social ojämlikhet och diskriminering – intar en framträdande plats i de förändringsprocesser som för närvarande berör det europeiska samhället. Kulturella skillnader odlas och polariseras. En allt vanligare politisk och allmän diskussion fokuserar på det lämpliga eller olämpliga i att ta emot olika grupper av flyktingar och invandrare i ”vårt” fria samhälle om de är mer eller mindre anpassningsbara eller om de är främmande, kulturellt ”annorlunda” och därmed ett hot mot våra uppnådda demokratiska resultat. I förlängningen skapar denna syn på migranter en legitimitetsbas åt vad som har kallats ”Fästning Europa” och ”Medelhavsmuren”.

Komplexitet i skilda etniska minoritetskulturer tenderar att reduceras till en nedärvd kärna av kultur och etnicitet, som båda i sin tur reduceras till något evigt och associeras med sådant som är traditionellt och därmed oppositionellt, avvikande och skrämmande i relation till den ”fria världen”. Fokuseringen på ”kulturella” och ”etniska” skillnader skapar etniskt definierade grupper och förstärker utvecklingen mot en hierarki av gruppgemenskaper, av infödda och invandrare som redan är synlig genom den skillnad i sociala positioner som åtföljer den etniska arbetsdelningen inom EU (se t.ex. Schierup 2002). Den kollektiva tillägnelsen av kulturella skillnader legitimerar en etnicerad samhällsordning eftersom den bygger på och stärker en hierarkisk dikotomi mellan traditionellt och modernt. Integrationsbegreppet kopplas till en modernisering av invandrarna och deras kulturer. Invandrares kulturella mångfald relateras på ett etnocentriskt sätt till mottagarsamhällets, enligt något slags naturlig ordning, överlägsna kultur.

Invandring och socialt medborgarskap

Avslutningsvis vill jag ta upp frågan om invandring och framväxten av nya betingelser för socialt medborgarskap i ett mångetniskt EU. Vi bevittnar hur en ny och kärvare europeisk invandrings- och integrationspolitik åter börjar samordnas och ”harmoniseras” i EU:s olika medlemsstater. Understött av politiska förändringar brukar dagens fokus på invandrings/integrationsfrågor uttryckas som begäran om bättre kontroll (och urval) vid gränserna, som krav om hårdare fordringar på invandrare (som sägs leva på det sociala, är passiva, måste ta de jobb som erbjuds, lära sig mottagarsamhällets språk innan de får medborgarskap, kulturellt anpassa sig till oss etc).

Det finns ett växande inbördes samband mellan urval vid yttre spärrar och inre hinder såsom diskriminering på arbetsmarknaden, bostadssegregation, politisk marginalisering, etnisk arbetsdelning och vardagsrasism. Under etiketterna invandrare och etnisk minoritetskultur uppstår inom EU en ny underklass, ett nytt slags andraklass medborgare inom en ny, (sub)kulturell uppdelning. En konsekvens är den mycket diskuterade uppkomsten av ett nytt slags arbetskontrakt som på engelska kallas *workfare* (”vilket slags jobb som helst hellre än socialbidrag”), som också kan leda till diskriminering av till exempel högutbildade invandrare. Den politiska debatten i bland annat Sverige håller på att öppna för möjligheten av tidsbegränsade uppehållstillstånd för framtida invandrare, med högst osäkra betingelser inte minst i fråga om arbetsvillkor och medborgerliga rättigheter. Detta kan leda till ett tyst godkännande av öppen diskriminering mot individer med invandrarbakgrund.

Även om Sverige fortfarande är ett av de EU-länder som har starkast skydd för nya etniska minoriteters medborgerliga, sociala och politiska rättigheter, har också här den offentliga debatten alltmer kommit att handla om invandrades påstått kriminella beteende och om uppdragning av gränser mellan kulturer. Det senare har bland annat trängt in i en stor del av den feministiska diskursen och lett till en omfattande och het debatt mellan olika sektioner av svenska feminister med utgångspunkt i bland annat ”patriarkala hedersmord”, en form av debatt som nog är välbekant över hela Europa. De dominerande medierna har i sammanhanget (på nytt) fokuserat kultur som ett problem och lyft fram traditionalism bland invandrare på bekostnad av strukturella begränsningar.

Överallt i Europa ser vi en växande tendens att utpeka ”invandrarna” och deras kultur som ett hot, tillsammans med en ”invandrarvokabulär” som bortser från att miljontals människor med invandrarbakgrund nu är européer sedan en eller tre generationer tillbaka, med eller utan (ny) självidentifikation som etniska minoriteter. Det finns i skillnadsretoriken en allmän tendens att förbise den sociala ojämlikhetens hierarkiska dissonanser och förklara strukturellt härledda villkor i kulturstereotypa termer.

Den pågående kulturiseringens problem sammanhänger med den förhärskande samhälleliga konstruktionen av den Andre och Jaget. Dess sätt att verka över tid och

rum och forma marginaliserade sociala kategorier genom diverse kombinationer av rasifierad eller etnifierad kategorisering av individer, i politiken och genom kulturell representation, borde vara ett centralt ämne för vetenskaplig och politisk diskussion. Inte minst därför att, som Nora Räthzel (1995) framhåller, den utestängde, ”den Andre”, ”invandraren”, *der Ausländer* - som förpassas till den avvikande och konstrueras som ”motbild till *Heimat*” - blottlägger inre motsättningar i *Heimats* föreställda harmoni.

Stereotyp kulturisering av etniska minoriteter, framställning av deras kulturer som representanter för förtryckande och traditionella livsföringar, har på det hela taget varit ett starkt inslag i EU:s integrationsretorik sedan 1960-talet. För närvarande återuppstår det emellertid, uppbackat av politisk legitimitet, förstärkt genom aktuella politiska förändringar i ett antal medlemsstater, i synnerhet den växande alliansen mellan dagens nationalistiskt-populistiska politiska rörelser och etablerade politiska partier (som i Danmark, Norge, Österrike, Holland och Italien). Den populära dikotomiseringen av människor i kategorier som ”moderna” och ”traditionella”, civiliserade och ociviliserade, har behärskat och behärskar fortfarande synen på skillnader. Det är i denna anda som bilden av invandrade, etniska minoriteter och annorlunda kulturer konstrueras inom ramen för motsatsen mellan Vi och Dom, något som hotar demokratiskt baserade mångfaldsidéer inom EU, och därmed Mångfalden inom Enheten (Ålund 2002).

Kulturella rangordningar och social delning av samhället

Det symboliska utstakandet av hierarkiska skillnader skapar grogrund för en social uppdelning av samhället som hindrar ”dom” från att uppnå likvärdiga positioner med ett (konstruerat) ”vi”. Koloniala och orientalistiska bilder lever vidare, stärkta genom aktuella former av social åtskillnad och kulturella framställningar av ”vi” och ”dom”. I sista hand bidrar dessa bilder till att försvara och upprätthålla en etnisk och rasmässig uppdelning av det ”fria” samhället. Uttrycken ”svartskalle”, ”utlänning”, ”invandrare” – med deras åtföljande utestängning och kulturella nedvärdering – hänger samman med detta. Diskrimineringen på arbetsmarknaden har gjort oss medvetna om uppdelningarna i samhället, med olika slags medborgare där somliga är mer jämlika än andra.

Ett komplext och dynamiskt perspektiv på etnicitet är därför oundvikligt och relevant om vi skall kunna synliggöra de ofta grundläggande sociala konflikter som hör samman med det kulturella. Det sociala och det kulturella växlar och flätas samman. Kultur kan därför inte tolkas som en enhetlig och slutgiltig produkt av tradition eller arv. Diverse erfarenheter i samband med social positionering – när det gäller genus, klass, ålder etc. – förmedlas via kulturell representation. De ligger till grund för variationer i sättet att forma etnisk identitet för enskilda medlemmar av ”etniska grupper”. Varken kultur eller etnicitet kan definieras som klart avgränsade och internt enhetliga

kategorier, strukturerade kring ett fixt väsen och reducerade till en kärna av statistiskt definierade element. Kulturella hierarkier underlättar social stratifiering och omvänt, varför den aktuella kategoriseringen och sorteringen efter etniska linjer ”sätter in människor i kulturer och platsfäster kulturer”, som Stephen Feuchtwang (1990) koncist uttrycker det.

Den sociala konstruktionen av etnicitet hänger sålunda samman med kulturell hierarkisering, diskriminering och social utestängning. Utveckling mot *ett delat samhälle* som är kulturellt och socialt polariserat efter etniska linjer är överhängande på både nationell och överstatlig nivå i EU vilket gör det angeläget att revidera begreppen mångfald och mångkulturalism i linje med deras förbindelse med sociala medborgarskapets innebörder och villkor. Man kan borga med att resa en fråga om vad som vi menar med och hur vi praktiserar honnörs begrepp som *mångfald och integration*. Eller som vi (Ålund och Schierup 1991: 156) uttryckte det. ”What agency should we be *multi* about?”

Endnotes

- 1 Något som Schierup m. fl 2006 demonstrerar i en tankeveckande bok med ett komplext perspektiv på skillnader i Europa, relaterat till olika välfärdstatliga regimer och dess effekter på socialt medborgarskap
- 2 Se vidare i Ålund och Schierup 1991, Schierup 2006
- 3 Se vidare i Schierup 2000, Schierup m.fl 2006
- 4 Se vidare i Ålund och Reichel 2005, 2007
- 5 Se t.ex. det svenska Integrationsverket Rapport Integration 2003
- 6 Se vidare Lundqvist och Ålund 2007
- 7 Se vidare olika utgåvor av den svenska (numera nedlagda) Integrationsverkets Rapport Integration
- 8 Se till ex Schierup 2001, 2003a/b, 2005, Schierup m. fl. 2006
- 9 Se vidare i Schierup m.fl 2006
- 10 Se vidare i Faist 1995, Drew 1995, Ålund 1997
- 11 Se vidare i Ålund 1997, 2003
- 12 Se vidare i Ålund 2002
- 13 Se till exempel P. Werbner & N. Yuval Denis 1999 och den utförliga, aktuella debatten mellan framträdande feminister som Nancy Frazer och Marion Iris Young.

Litteratur

- Anthias, Floya & Nira Yuval-Davis 1992. *Racialised Boundaries. Race, Nation, Gender, Class and the Anti-Racist Struggle*, Routledge, London.
- Brubaker, Rogers 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- Cohen, Robin 1987. *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, Avebury, Aldershot.
- Castles, Steven & Marc J. Miller 1993. *The Age of Migration*, Macmillan, Basingstoke.
- Dahrendorf, Ralph 1985. *Law and Order*, Westview Press, Boulder.
- Drew, David 1995. *Race, Education and Work: The Statistics of Inequality*, Avebury, Aldershot.
- Faist, Thomas 1995. *Social Citizenship for Whom?*, Avebury, Aldershot.
- Faist, Thomas 2002. "Transnationalisation in international migration: Implications for study of citizenship and culture", *Ethnic and Racial Studies*, 23 (2), s. 942–971.
- Feuchtwang, Stephan 1990. "Racism, Territoriality and Ethnocentricity", i Alrick X & Stephan Feuchtwang (red.), *Antiracist Strategies*, Avebury, Aldershot.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity, Polity*, Oxford [på svenska Modernitet och självidentitet, Daidalos, Göteborg 1995].
- Kloosterman, Robert, Joanne van der Leun & Jan Rath 1998. "Across the border: immigrants' economic opportunities, social capital and informal business activities", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24 (2), s. 249–268.
- Lundqvist, Catarina och Aleksandra Ålund (2007). "Ungdom, social exkludering och motstånd; etnisk mobilisering i urbana sammanhang". *Agoras Årsbok 2006: Ungas framtidsvägar - möjligheter och utmaningar*. Stockholm: Agora, s.160-178.
- Marshall, T.H. 1992 (1950). "Citizenship and Social Class", i *Citizenship and Social Class*, red. av T.H. & Tom Bottomore, Cambridge University Press, Cambridge.
- Okin, Susan Moller 1999. *Is Multiculturalism Bad for Women?*, Princeton University Press, Princeton.
- Rapport Integration 2003. *Integrationsverket*, Norrköping.
- Rex, John 1995. "Ethnic Identity and the Nation State: the Political Sociology of Multi-Cultural Society", *Social Identities*, 1 (1), s. 21–35.
- Rex, John 2004. "Social Citizenship, Ethnic Minorities and Racial Discrimination", föreläsning, Tema etnicitet, Linköpings universitet, 30 mars 2004.
- Räthzel, Nora 1995. "Images of Heimat and Images of 'Ausländer'", in A. Ålund & R. Granqvist (red.), *Negotiating Identities: Essays on Immigration and Culture on Present Day Europe*, Rodopi, Amsterdam & Atlanta, s. 45–71.
- Sassen, Saskia 1996. "Place and work in the global informal economy", bidrag till First International Metropolis Conference, Milano, 13–15 novembre 1996.
- Sassen, Saskia 1998. *Globalisation and Its Discontents, Essays on the New Mobility of People and Money*, The New Press, New York.
- Schierup, Carl-Ulrik 2000. "Multipoverty Europe: Exclusion in the European Union and the United States", i Jagdish Gundura & Sidney Jacobs (red.), *Interculturalism in Europe: Cultural Diversity and Social Policy in the European Union*, Avenbury, Aldershot.
- Schierup, Carl-Ulrik 2001. "Uteslutningens politiska ekonomi: Mot en transatlantisk konvergens?", *Sociologisk Forskning* (3–4, s. 71–114).
- Schierup, Carl-Ulrik 2003a. "What creed in Europe? Social exclusion, citizenship and a changing EU policy agenda", *The Multicultural Challenge, Comparative Social Research*, 22, 205-244, Elsevier Science.
- Schierup, Carl-Ulrik 2003b. "Social exkludering och medborgarskap i Sverige och EU", i Paula Blomqvist (red.), *Den gränslösa välfärdsstaten*, Agora, Stockholm, s. 176–200.
- Schierup, C-U. (2006), "Den sociala exkluderingen i Sverige - Migration, arbetsmarknad och välfärdsstat i förändring" i de los Reyes, P. (red.), *Arbetslivets (o)synliga murar*, SOU 2006:59, Justitiedepartementet, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, Stockholm: Fritzes.
- Schierup, C-U, Hansen, P. & Castles, S. (2006), *Migration, citizenship, and the European welfare state: a European dilemma*. Oxford:

- Oxford University Press.
- Schierup, Carl-Ulrik & Sven Paulsson (red.) 1994. Arbetets etniska delning: studier från en svensk bilindustri, Carlssons, Stockholm.
- Turner, Terence 1995. "Anthropology and Multiculturalism: What Is Anthropology that Multiculturalists Should Be Mindful of It?", i David Teo Goldberg (red.), *Multiculturalism: a Critical Reader*, Blackwell, Oxford & Cambridge (Mass.), s. 406–426.
- Waldinger, Roger 1996. *Still the Promised City? African-Americans and the New Immigrants in Postindustrial New York*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.) & London.
- Wilson, William J. 1987. *The Truly Disadvantaged*, Vintage, New York.
- Yuval-Davis, Nira & Pnina Werbner (red.) 1999, *Women, Citizenship and Difference*, Zed Books, London & New York.
- Ålund, Aleksandra 1997. *Multikultungiendom. Kön, etnicitet, identitet*, Studentlitteratur, Lund.
- Ålund, Aleksandra 1999. "Feminism, Multiculturalism, Essentialism", i Nira Yuval-Davis & Pnina Werbner (red.), *Women, Citizenship and Difference*, Zed Books, London & New York, s. 147–162.
- Ålund, Aleksandra 2002. "Diversity within Unity or Diversity against Unity?", kommentarer till *Communitarian Network Position Paper*, bidrag till European Monitoring Centre on Racism, "Key Issues" Workshop, Amsterdam 23–24 oktober 2002.
- Ålund, Aleksandra 2003. "Ethnic entrepreneurs and other migrants in the wake of globalisation", *International Review of Sociology*, 13 (1), s. 77–87.
- Ålund, Aleksandra & Reichel, Isak. (2005), "Medborgerlig agens för social inkludering: Reflektioner om sammanslutningar bildade på etnisk grund." i Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (2005), *Demokrati på svenska; Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*. SOU 2005: 112 (261-301)
- Ålund, Aleksandra & Reichel, Isak. (2007), "Mellan marknad och volontärt aktörskap; Arbete för social inkludering bland svenska medborgarsammanslutningar bildade på etnisk grund." I: Magnus Dahlstedt, Fredrik Hertzberg, Susanne Urban och Aleksandra Ålund (red) *Utbildning, arbete, medborgarskap*. Forthcoming: Boréa
- Ålund Aleksandra and Schierup, Carl-Ulrik (1991) *Paradoxes of multiculturalism*. Aldershot: Avebury.

Summaries

This paper discusses migration and social citizenship in the light of new forms of social exclusion of new ethnic minorities in Europe. The author claims that Europe risks developing multiculturalism that is separate from social citizenship. This is related to a kind of cultural backlash and the re-emergence of an interest in cultural “deviancy” that is supposed to mark new ethnic minorities, particularly in terms of value systems and gender. Diversity is thus represented as differences between “foreign cultures” and “our” society, something that is expressed in popular, political and even academic rhetoric. This kind of culturalism in research and politics veils essential social problems and jeopardises efforts being made to extend inclusive social citizenship to immigrants and their children. The author makes links between emerging problems of cultural reductionism and contemporary neoliberal politics and the weakening of the welfare state. The empirical arguments are confined to conditions in Sweden, which are then compared to conditions in the other Nordic countries and the EU.

Fólksflutningar og félagsleg borgararéttindi

Í greininni eru ræddir fólksflutningar og félagsleg borgararéttindi á forsendum nýrrar gerðar félagslegrar útlökunar nýrra þjóðernisminnihluta í Evrópu. Höfundur heldur því fram, að í Evrópu sé hætt á því að þar þróist fjölmennning, sem er aðskilin frá félagslegum borgararéttindum. Þetta er rakið til einkonar menningarlegs bakslags (backlash) og endurvakins áhuga á menningarlegum frávikum (deviancy), sem talið er að marki nýja þjóðernisminnihluta, sérstaklega í því sem lýtur að gildi (value system) og kynferði. Fjölbreytni er þannig kynnt sem mismunurinn á “erlendri menningu” samanborið við “okkar” þjóðfélag, eins og haft er í frammí í vinsælli, stjórnmalalegri og jafnvel “háskóla-“ umræðu. Þessi tegund menningarstefnu, í rannsóknum og í stjórnmalum, dylur grundvallaratriði félagslegra vandamála og teflir í tvísýnu viðleitni til þess að skapa fullgild félagsleg borgararéttindi fyrir innflytjendur og börn þeirra. Höfundur rekur framkomin vandamál menning-

garlegrar smættarhyggju (reductionism) til nútíma nýfrjálshyggju í stjórnmalum og aðgerða sem grafa undan velferðarríkinu. Röksemdir byggja á athugunum á aðstæðum í Svíþjóð, sem eru síðan bornar saman við aðstæður á hinum Norðurlöndunum og hjá Evrópusambandinu.

Muuttoliike ja sosiaalinen kansalaisuus

Tässä artikkelissa tarkastellaan muuttoliikettä ja sosiaalista kansalaisuutta tilanteessa, jossa uusia Euroopan etnisiä vähemmistöjä uhkaa sosiaalinen syrjäytyminen. On olemassa riski, että Euroopassa monikulttuurisuus eroaa sosiaalisesta kansalaisuudesta. Tämä liittyy eräänlaiseen kulttuuriseen panetteluun sekä kulttuurisen ”poikkeavuuden” uudelleen ilmaantumiseen. Tämän kulttuurisen poikkeavuuden on oletettu leimaavan uusia etnisiä vähemmistöjä, etenkin arvojärjestelmän ja sukupuolen kohdalla. Moninaisuus on näin esitetty ”ulkomaalaisten kulttuurin” erillaisuutena suhteessa ”meidän” yhteiskuntaamme, mikä ilmenee populaarikulttuurin, politiikan ja jopa akateemisen keskustelun retoriikassa. Tällainen tutkimuksessa ja politiikassa ilmenevä kulturalismi piilottaa merkittäviä sosiaalisia ongelmia ja vaarantaa pyrkimyksiä laajentaa sosiaalinen kansalaisuus maahanmuuttajiin ja heidän lapsiinsa. Artikkelissa suhteutetaan nämä nousemassa olevat kulttuurisen reduktionismin ongelmat neoliberaaliin politiikkaan ja hyvinvointivaltion heikkenemiseen. Empiiriset argumentit keskittyvät Ruotsin tilanteeseen, ja Ruotsin tilannetta suhteutetaan taas muiden Pohjoismaiden ja Euroopan Unionin tilanteeseen.